

תאריך עדכון: 26.03.2023

שם המחלקה: המחלקה לתלמוד ותורה שבעל-פה

שם ומספר הקורס: מבוא למדרש ואגדה

09-563-01

שם הקורס באנגלית:

Introduction to Midrash and Aggadah

שם המרצה: פרופ' ארנון עצמון

סוג הקורס: הרצאה

היקף שעות: 2 ש"ש

סמסטר: שנתי

שנת לימודים: תשפ"ד

אתר הקורס באינטרנט: lemida.biu.ac.il

א. מטרת הקורס ותוצרי למידה:

מטרת הקורס:

מטרת הקורס היא להפגיש את הסטודנט באופן בלתי אמצעי עם מגוון טקסטים אגדיים מספרות חז"ל, תוך הצגת האסכולות המחקריות השונות העוסקות באגדה ובמדרש (היסטורי, טקסטואלי, ספרותי, הגותי ועוד). הקורס יכלול סקירה היסטורית-ביבליוגרפית של ספרות המדרש והאגדה, תוך הצגת טקסטים נבחרים מהמקורות השונים.

תוצרי למידה:

במהלך הקורס נעין בדרכי המדרש של חז"ל, נעסוק בקשר שבין המקרא והספרות המדרשית, וננתח את הסיפור האגדי בתלמודים ובמדרשים.

ב. תוכן הקורס:

רציונל, נושאים:

הקורס מורכב מסדרת מפגשים עם טקסטים אגדיים מספרות חז"ל.

מהלך השיעורים:

בכל מפגש תוצג תחילה "תעודת הזהות" של אותו טקסט (מקור הטקסט – החיבור, זמנו ואופיו; הטיפוס הספרותי של הטקסט – מדרש פסוקים, אגדה היסטורית, משל וכד'), ולאחר מכן תוצג נקודת המבט המחקרית הספציפית שתאומץ במפגש זה. נקודות המבט הנם למעשה ענפי המחקר השונים שעסקו באגדה – היסטוריה, ספרות, פילוסופיה, פילולוגיה ועוד. לעיתים גם תוצג דמות שמלאה תפקיד מרכזי באותו תחום מחקרי, או חיבור בסיסי ומקיף באותו תחום. במפגש עצמו

יושם דגש על התמודדות עצמית (לעיתים בקבוצות) עם הטקסט, תוך היעזרות בכלים שהוצגו במבוא למפגש. במידה ובהרצאה הראשונה באותו מפגש, המבוא והכרת הכלים יתפסו מקום רב, תנוצל גם ההרצאה הבאה למפגש 'מלא' יותר עם טקסטים 'תאומים' הממחישים את התופעות שעלו בראשית המפגש. במהלך המפגשים יתוודעו התלמידים לגישות ולשאלות השונות המאפיינות את האסכולות השונות העוסקות בחקר האגדה. הקורס יחולק לשישה שערים:

שער א – מבוא, הגדרות בסיסיות ותיחום היסטורי-ספרותי.
שער ב – סקירה ביבליוגרפית מקיפה של ספרות האגדה.
שער ג – הגישות השונות לאגדה.
שער ד – האגדה החופשית (אגדה שאינה קשורה למקרא – סיפורי החכמים)
שער ה – מדרש האגדה (אגדה הקשורה למקרא – הספור המקראי המורחב)
שער ו – יחידת לימוד רב תחומית.

תכנית הוראה מפורטת לכל השיעורים:

- שער א – מבוא, הגדרות בסיסיות ותיחום זמן ומקום.
הרצאה 1. מהי האגדה, מהו מדרש, סוגי האגדה השונים.
הרצאה 2. מתי והיכן נוצרה האגדה, אגדת חז"ל על רצף הספרות העברית.
הרצאה 3. הרקע הריאלי להתהוות האגדה, בית-הכנסת ובית-המדרש.
שער ב – סקירה ביבליוגרפית מקיפה של ספרות האגדה.
הרצאה 4. אגדת התנאים (משנה, תוספתא, מדרשי ההלכה, סדר עולם רבה).
הרצאה 5. המדרשים הקלאסיים (בראשית רבה, ויקרא רבה ופסיקתא דרב כהנא).
הרצאה 6. האגדה בתלמודים.
הרצאה 7. מדרשי המגילות.
הרצאה 8. מדרשי התנחומא.
הרצאה 9. המדרשים המאוחרים (תנא דבי אליהו, פרקי דר' אליעזר וכד').
שער ג – הגישות השונות לאגדה
הרצאה 10. חשיבות האגדה וההסתייגויות ממנה במשך הדורות (אלבוים).
שער ד – האגדה החופשית (אגדה שאינה קשורה למקרא – סיפורי החכמים)
הרצאה 11. אגדה והיסטוריה, סיפורי מעשי החכמים והמחקר ההיסטורי.
הרצאה 12. מסורות מקבילות של סיפור אחד (חזן-רוקס 'י' פרנקל).
הרצאה 13. האגדה והפולקלור, סיפור האגדה והסיפור העממי (מפתח המוטיבים).
הרצאה 14. האגדה וההגות, עולמו הרוחני של סיפור האגדה (א"א אורבך).
שער ה – מדרש האגדה (אגדה הקשורה למקרא)
הרצאה 15. מדרש האגדה וזיקתו למקרא.
הרצאה 16. דרכי הדרשה (יצחק הינימן).
הרצאה 17. הסיפור המקראי המורחב (ע' מאיר, א' שנאן וי' לוינסון).
הרצאה 18. האגדה והמיתוס, שורשיו של מדרש האגדה (שנאן).
הרצאה 19. מדרש האגדה, פרשנות או אקטואליה? (יוסף הינימן).
הרצאה 20. המחקר ההיסטורי-פילולוגי במדרשי האגדה, ביקורת הנוסח.

- הרצאה 21. המחקר ההיסטורי-פילולוגי במדרשי האגדה, ביקורת המקורות.
שער ו - יחידת לימוד רב-תחומית
הרצאה 22. עקידת יצחק באגדה (במדרשים הקלאסיים)
הרצאה 23. עקידת יצחק באגדה (במדרשים המאוחרים ובמקורות נוספים).

ג. דרישות קדם:

אין.

ד. חובות / דרישות / מטלות:

בקורס זה יש חובת נוכחות, שתיבדק מדי שיעור. תלמיד שייעדר מעל ארבע הרצאות במשך שני הסמסטרים ללא סיבה מוצדקת לא יורשה לגשת לבחינה המסכמת או להגיש עבודה, ולא יקבל ציון בקורס. יוגשו שני תרגילים ובסוף השנה תתקיים בחינה מסכמת של כל החומר הנלמד.

ה. מרכיבי הציון הסופי:

הציון הסופי מורכב מ: 20% ציון התרגילים ו 80% מבחן בסוף הקורס.

ו. ביבליוגרפיה:

שער א

1. ברכיהו ליפשיץ, "אגדה" ומקומה בתולדות תורה שבעל-פה", שנתון המשפט העברי כב (תשס"א-תשס"ד), עמ' 233–328. (להבדיל בין "אגדה" - תורת הסוד, ל"הגדה" - פירוש הפסוקים בעניינים שאינם של מצווה).
2. יונה פרנקל, "האגדה בספרות התלמודית - נחזור על הראשונות", נטועים יא-יב (תשס"ד), עמ' 63–79.
3. ברכיהו ליפשיץ, "על הראשונות אנו מצטערים; תשובה", שם, עמ' 81–93.
4. עפרה מאיר, "לבעיית המונח "מדרש" בחקר המדרשים", הקונגרס העולמי למדעי היהדות 11, ג 1 (תשנ"ד), עמ' 103–110.
5. עפרה מאיר, "הוראת "דרש רבי X במדרשים", דפים למחקר בספרות 3 (תשמ"ו) 209-218.
6. פנחס מנדל, "דרש רבי פלוני: עיון חדש", דפים למחקר בספרות 16-17 (תשס"ט) 27-55.
7. אברהם רוזנטל, "תורה שבעל פה ותורה מסיני – הלכה ומעשה", מחקרי תלמוד ב (תשנ"ג), עמ' 448–489.
8. Mayer Irwin Gruber, "The term Midrash in Tannaitic literature", *Discussing Cultural Influences* (2007) 41-58

שער ב

9. יונה פרנקל, דרכי האגדה והמדרש, א, תל-אביב, תשנ"ו, "המקורות", עמ' 3–10.
10. הנ"ל, "האגדה שבמשנה", מחקרי תלמוד ג, ב (תשס"ה), עמ' 655–683.
11. ח' מאק, מדרש האגדה, תל-אביב תשמ"ט, עמ' 9–18.

שער ג

12. י' אלבוים, להבין דברי חכמים: מבחר דברי מבוא לאגדה ולמדרש משל חכמי ימי הביניים, ירושלים תשס"א.

שער ד

13. א"א אורבך, חז"ל פרקי אמונות ודעות, הקדמה, עמ' 1–14.
14. מאיר, עפרה, "הסיפור על ר' שמעון בן יוחאי ובנו במערה – היסטוריה או ספרות?", בתוך: סוגיות בפואטיקה של סיפורי חז"ל, תל אביב: ספריית הפועלים, תשנ"ג, עמ' 11–34.

15. הנ"ל, "התרומה ההיסטורית של אגדות חז"ל, לאור אגדות רבי ואנטונינוס", מחניים 7 (תשנ"ד), עמ' 8–25.

16. ספראי, שמואל, ארץ ישראל וחכמיה בתקופת המשנה והתלמוד, תל אביב, תשמ"ד, עמ' 172–170.

17. פרידמן, ש"י, "לאגדה ההיסטורית בתלמוד הבבלי", ליברמן (תשנ"ג), עמ' 119–164.

18. רוזנפלד, ב"צ, "אגדה ומציאות בספרות חז"ל", מחניים 7 (תשנ"ד), עמ' 98–103.

19. חזן-רוקס, ג', רקמת חיים: היצירה העממית בספרות חז"ל, ת"א, תשנ"ז, עמ' 25–49.

20. פרנקל, יונה, עיונים בעולמו הרוחני של סיפור האגדה, ת"א, תשמ"א, עמ' 104–109.

21. הנ"ל, סיפור האגדה – אחדות של תוכן וצורה, ת"א, תשס"א, עמ' 53–60, 252–236, 260–256.

22. א' שנאן, "הספרות העממית", בתוך: עולמה של ספרות האגדה, תל אביב, תשמ"ז, עמ' 81–77.

23. Milikowsky, Chaim, "Midrash as fiction and Midrash as history: what did the Rabbis mean?", *Ancient Fiction* (2005) 117-127.

שער ה

24. יצחק היינימן, דרכי האגדה, עמ' 1–4, 27–43, 131–136.

25. א"א הלוי, שערי האגדה, 32–41.

26. א' קריב, "בין פשט לדרש באגדות חז"ל", לשוננו לעם כ תשכ"ט, עמ' 223–240.

27. ח' מיליקובסקי, "מדרש האגדה – מציאות או מטאפורה", מחניים 7 (תשנ"ד), עמ' 34–37.

28. מ' הירשמן, המקרא ומדרשו: בין חז"ל לאבות-הכנסייה, תל-אביב תשנ"ב, עמ' 7–12, 27–21.

שער ו

29. אלבוים, יעקב, "עוד על אגדות העקדה", מחקרי ירושלים בספרות עברית, ט (תשמ"ו), עמ' 356–341.

30. היינימן, יוסף, אגדות ותולדותיהן, ירושלים, 1974, עמ' 122–129.

31. הלוי, א"א, שערי האגדה, ת"א תשמ"ב, עמ' 20–23.

32. יסף, ע', עקידת יצחק – מחקרים בהתפתחותה של מסורת ספרותית, ירושלים תשל"ח.

33. נוי, דב, "העקידה האב-טיפוס לקידוש השם", מחניים, ס (תשכ"ב), עמ' 140–144.

34. שפיגל, ש', "מאגדות העקידה", ספר היובל לאלכסנדר מארכס, ניו-יורק תש"י, עמ' תצז.

34. Elbaum, Jacob, "From sermon to story: the transformation of the Akedah", *Prooftexts*, 6,2 (1986), 97-116.*